

ГРЪЦКИ ОТЦИ НА ЦЪРКВАТА

Том 2

*Книгата се издава с благослoвeниeтo
на Нeгoвo Свeтeйшeствo Сoфийски митрoпoлит
и Бългaрски пaтриaрх Дaниил*

На кoрицaтa e изпoлзвaнa икoнa нa Свeтитe Трe Свeтитeли oт пaрaклисa нa Бoгo-
слoвски фaкултeт нa СУ „Св. Климeнт Oхридски“, изписaнa oт Елeонoрa Кaрaивaн-
скa. Публикувa сe с любeзнoтo рaзрeшeниe нa aвтoрa.

Всички прaвa нa бългaрски eзик зaпaзeни. Нитo eднa чaст oт тaзи книгa нe мoжe дa бъдe
възпрoизвeждaнa или прeдaвaнa пoд кaквaтo и дa e фoрмa и пo кaкъвтo и дa билo нaчин
бeз изрeчнoтo съглaсиe нa „Изтoк-Зaпaд“ и „Зaхaрий Стoянoв“.

© Ивaн Христoв, прeдгoвoр, прeвoд, изслeдвaния, бeлeжки, 2026

© Издaтeлствo „Зaхaрий Стoянoв“, 2026

ISBN 978-954-09-1992-8

© Издaтeлствo „Изтoк-Зaпaд“, 2026

ISBN 978-619-01-1753-7

ГРЪЦКИ ОТЦИ НА ЦЪРКВАТА

В превод на Иван Христов

Том 2

ЙОАН ФИЛОПОН
Св. ПАТРИАРХ ФОТИЙ
ЕВТИМИЙ ЗИГАВИН
Св. ГРИГОРИЙ ПАЛАМА
ТОМОС ОТ 1351 Г.
КАЛИСТ АНГЕЛИКУД
Св. МАРК ЕФЕСКИ

Издателство „ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ“
Издателство „ИЗТОК-ЗАПАД“
София, 2026 г.

Съдържание

Предговор	11
-----------------	----

ЖИТИЕ НА СВ. КОНСТАНТИН ВЕЛИКИ

Предговор	17
Извадка от житието, 1,9–30	18

СВ. ФОТИЙ, ПАТРИАРХ КОНСТАНТИНОПОЛСКИ

„Амфилохий“ (извадки)	27
--------------------------------	----

ЕВТИМИЙ ЗИГАВИН

Догматическо всеоръжие	33
Титул 9 Срещу Симон Самарянин, Маркион Понтийски, перса Мани и манихеите от великия Атанасий	33
Титул 22 От Никифор и Фотий, патриарси на Константинопол, и от великия Теодор Студит против иконоборците	46
Титул 26 Против масалианите	51
Титул 27 Против богомилите	60

ИЗПОВЕДАНИЕ НА ВЯРАТА НА МОНАСИТЕ СВЕТОГОРЦИ

[Изповедание на] вярата на монасите светогорци, което те са представили на Господин Атанасий	83
---	----

Св. Григорий Палама

Изповедание на православната вяра в изложение на пресветия митрополит Солунски, кир Григорий Палама.....	87
Аподиктични слова (извадки)	91
Триади в защита на свещенобезмълващите (извадки)	94

ТОМОС ОТ 1351 Г.

Извадки от томоса	105
I. Уточняване на позициите	105
II. Постановление на Събора от третата сесия на заседанията.....	106
III. Догматически въпроси, свързани с учението за Божествените енергии	107
IV. За различието между същност и енергии [Въпрос 1]	108
V. За нетварността на енергиите [Въпрос 2].....	110
VI. В някакъв смисъл същността стои над енергията [Въпрос 4]	112
VII. Причастността към Бога е по отношение енергията [Въпрос 5]	112
VIII. Заключителни постановления на събора.....	112
Начини, по които се различават Божествената същност и енергия	114

СИНОДИК НА ПРАВОСЛАВИЕТО

Паламитски добавки	117
На Варлаам, Акиндин, на техните сподвижници и приемници анатема!.....	117

КАЛИСТ АНГЕЛИКУД

Извадки от полемичния трактат срещу „Сума против езичниците“ от Тома Аквински	123
--	-----

Св. Марк Ефески

Слова и послания	131
До преблажения папа на по-стария Рим от Марк, епископ на общината на верните в Ефес.....	131

От пресветия митрополит Ефески кир Марк Евгеник опровержение на главите на латиняните, които те представиха за очистителния огън.....	136
От премъдрия и учен Ефески кир Марк Евгеник втори отговор на латиняните, в който той също така излага истинското учение на Гръцката църква	151
От същия отговор на издигнатите от кардиналите и другите латински учители затруднения и въпроси по повод на неговите слова	184
Десет аргумента, доказващи, че не съществува очистителен огън	197
Диалог на Марк Ефески, озаглавен „Латинянин“, или за добавката към Символа	201
Събрание [от слова], което с голяма грижа и точност събрахме от пророците и Евангелията, а също от апостолите и светите отци, авторитетно и истинно свидетелстващи за това, че Духът Свети изхожда само от Отца, а не и от Сина.....	206
От пресветия митрополит Ефески кир Марк Евгеник силогистични глави против латиняните	228
От пресветия митрополит Ефески кир Марк Евгеник изповедание на правата вяра, представено на съвместния с латиняните събор във Флоренция	264
От Марк, архиепископ Ефески, за това, че не само с огласяването на Владическите слова се освещават Божествените дарове, но и чрез последващата молитва и благословението на свещеника, със силата на Светия Дух.....	269
Изложение от [Марк] пресветия митрополит на Ефес по какъв начин е приел архиерейско достойнство и разяснение за събора във Флоренция	276
Слова от светия наш отец Марк, архиепископ Ефески, които той е изрекъл пред множество архиереи, йеромонаси, монаси и миряни в деня, в който се престави пред Бога, записани от запомнилите ги по заръка на пречестния и премъдър свещенопоаметен отец.....	281
Послания	285

ФЕРАРО-ФЛОРЕНТИЙСКИ СЪБОР

Документи от събора	307
Глави на латиняните за очистителния огън, насочени към гърците и предоставени писмено на техните представители.....	307

Отговор на гърците на позицията на латиняните за очистителния огън, прочетен от Висарийон Никеийски на 14.6.1438 г.	316
Тезиси на латиняните в отговор на представения от гърците доклад за очистителния огън	331
Съборно определение (Акт на унията)	355

МИТРОПОЛИТ ИГНАТИЙ ТЪРНОВСКИ (?–1464)

Гръцки извори за живота и делото му	359
---	-----

ФРАГМЕНТИ ОТ СЪЧИНЕНИЯТА НА ОТЦИТЕ

I. Учение за Бога.....	365
II. Богопознанието.....	367
III. Човешкото знание	371
IV. Християнската антропология.....	372
V. Християнската етика	374
VI. Спасението	385

ПРИЛОЖЕНИЯ

Преводи	421
Йоан Филопон, За вечността на света срещу Прокъл, III Intr., 2-5.....	421
Михаил Псел, За субстанцията като самосъща вещь	424
Фрагменти за елинската философия.....	429
Св. Фотий, патриарх Константинополски, Из „Библиотека“	432
Изследвания	434
Понятията същност и ипостас в XXXIII писмо на св. Василий Велики	434
Синергията в учението на св. Григорий Нисийски.....	443
Синтезът на вяра и разум в богословския символизъм на източните отци на Църквата.....	452
ΠΡΟΝΟΙΑ и ΣΟΦΙΑ в дискурса на енергиите според гръцките схолии към Ареопагитския корпус.....	459
Темата за смъртта в богословието на св. Максим Исповедник.....	471

Божественото ръководство над ума в синергията на Бога и човека според св. Максим Исповедник	478
Неоплатонически елементи в съчиненията на патриарх Фотий.....	486
Християнският неоплатонизъм на Михаил Псел в неговото учение за субстанцията	509

Предговор

Вторият том с преводи на гръцките отци на Църквата включва цели съчинения или фрагменти от тях, датиращи между I и XV в. Основна част в него заемат словата и посланията на св. Марк Ефески, свързани с участието му на събора във Ферара и Флоренция (1437–1439 г.). Това са произведения с огромна богословска и църковноисторическа ценност. В тях св. Марк с ненадмината дълбочина изразява православната позиция в директен дебат с представителите на римокатолическото богословие и дава сведения от първа ръка за протичането на събора. Нашият превод беше извършен във връзка с интернет изданието на труда на архимандрит Амвросий Погодин, *Свети Марк Ефески и Флорентийската уния* на сайта „Живо предание“¹, впоследствие издаден като книга от Варненската света митрополия и Фондация „Двери“². Този труд, първоначално замислен като антология със съчиненията на св. Марк, в по-голямата си част се състои от изворови текстове. Издателите на книгата основателно решиха, че не е добре да се прави „превод от превода“ и ми довериха да ги превода от оригинала. В своите бележки аз отбелязвам различията ми с изданието на архим. Амвросий. В настоящия том са включени също документи от събора, представени от гръцка и латинска страна, както и съборният томос.

Тук добавяме и нашия превод на селекцията фрагменти от съчиненията на Отците в „Християнската етика“ на Георгиос Мандзаридис. Изключително достойство на този труд е, че той е стъпил здраво върху светоотеческото Предание и съдържа ценни извадки от трудовете на тридесет и трима църковни учители и писатели. И в този случай българското издание³ избегна „превод от превода“ и ми беше доверено да ги превода от оригинала. Фрагментите далеч не са само в областта на етиката и в настоящия том аз им давам друга подредба, различна от тази у Манзаридис. Надявам се по този начин да улесня читателя.

¹ https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,100528/catid,324/id,23592/view,article/

² Архимандрит Амвросий Погодин, *Свети Марк Ефески и Флорентийската уния*, Варна: Варненска света митрополия и Фондация „Двери“, 2019.

³ Георгиос Мандзаридис, *Християнска етика*, т. 1–2, София: „Омофор“, 2011–2013.

Друга група текстове, включени в настоящия том, са тези, отнасящи се към византийското богословие през XIV век. Работата ми върху тях беше част от участието ми в проекта *E-medievalia* към Националния научен фонд (BG051 PO001-4.3.04-0004/11.10.2012) за изграждане на електронни ресурси за дистанционно обучение по медиевистика. Впоследствие част от тях публикувах като приложение в книгата ми за византийското богословие през XIV век⁴ и вече много години използвам за преподаването си в Богословския факултет на Софийския университет. Те съдържат опорни пунктове за моите лекции: „Богословие и богословие“, „Учението за енергиите в православното богословие“, „Византийското богословие през XIV в.“, „Учението на св. Григорий Палама“, „Изтокът и Западът през XIV в.“. На първо място тук се отнася моята селекция от „Триади в защита на священнобездмълаващите“ от Св. Григорий Палама, която за първи път ще бъде отпечатана в настоящия том. Част от работата ми върху проекта са извадките от Томоса на събора от 1351 г., които вече съм публикувал⁵, както и извадките от полемичния трактат на Калист Ангеликуд (Мелиникиот) срещу „Сума против езичниците“ от Тома Аквински⁶. Преди тези текстове аз вече бях издал изповеданието на вярата на монасите светогорци, представено на първия от „паламитските“ събори от 1341 г.⁷ и изповеданието на православната вяра в изложение на св. Григорий Палама от 1346 г.⁸, които също включавам в настоящия том.

Тук добавям още две селекции от важни богословски съчинения, работата върху които протече във връзка с проекта „Неоплатонизъм и християнство“, който ръководих към Великотърновския университет през 2000–2002 г. и публикувах в двата сборника, излезли като негов резултат. Първата е от „Амфилохий“ от Св. патриарх Фотий⁹ за присъствието на Бога в света, както и за някои аспекти на учението за категориите. Втората, която включавам като приложение, е от „За вечността на света срещу Прокъл“¹⁰, в която сътвореността на света се обосновава чрез Аристотеловото понятие за енергия.

Томът включва също така превод на „Догматическото всеоръжие“, титул 22, от Евтимий Зигавин, който беше част от работата ми по проект „Догматически извори за борбата с иконоборството“ към Софийския университет (80-10-169

⁴ Христов, И. *Византийското богословие през XIV в. (Дискурсът за Божествените енергии)*, София: „Изток-Запад“, 2016.

⁵ Пак там, с. 255–272.

⁶ Пак там, с. 283–294.

⁷ *Архив за средновековна философия и култура*, Свитък XVII, „Изток-Запад“, София: „Изток-Запад“, 2011, с. 192–195.

⁸ Пак там, с. 196–207.

⁹ Св. Фотий, патриарх Константинополски, Из „Амфилохий“. – *Неоплатонизъм и християнство II. Византийската традиция*, София: „ЛИК“, 2004, с. 183–186.

¹⁰ Йоан Филопон, *За вечността на света срещу Прокъл*. – *Неоплатонизъм и християнство. Гръцката традиция III-VI в.*, София: „ЛИК“, 2002, с. 215–217.

/ 24.04.2020)¹¹. Добавям също превод на титули 9, 26 и 27, направен във връзка с работата по други два международни и национални проекти¹², които публикувам тук за първи път.

Накрая като приложение съм добавил още четири мои вече публикувани превода. Първият е извадка от съчинението на Йоан Филопон „За вечността на света против Прокъл“¹³. Вторият е „За субстанцията като самосъща вещь“ от Михаил Псел¹⁴, съдържащ християнска реинтерпретация на дефиницията на това Аристотелово понятие от късната античност. Третият е със свидетелства за връзката на Ориген с платонизма¹⁵. Четвъртият е с извадки от „Библиотеката“ на св. патриарх Фотий¹⁶.

Накрая в приложенията съм включил осем мои статии и студии на български език за публикуваните в изданието съчинения на отците.

Надявам се идеята да се съберат на едно място (и може би благодарение на това да се съхранят) разпилени в различни издания мои преводи и изследвания за съчиненията на Отците да се оправдае и да служи на българския читател.

Той ще може сам да сравни тяхното учение с онова, което предлага формираното ведомствено (или иначе казано „професорско“) богословие, привнесено в православния свят късно през Новото време. И нека сам да прецени дали дебатът на Отците от XIV и XV в. с римокатолицизма е станал архаичен и ненужен след Втория Ватикански събор, или пропонираният вместо него диалог всъщност предполага познаването му, за да диалогизират две страни, всяка от които съзнава своята специфика и традиции. Противното би означавало обезличаване, което прави диалога фиктивен. Познаването на светоотеческото Предание помага да се издигнем над ведомствената конюнктура, лесните начини и мръсотии на постсоца, за да се приобщим към чистия извор на богословието.

02.06.2025 г.

София

¹¹ За първи път публикуван в статията: Философско-богословско обосноваване на свещените изображения в съчинението „От Никифор и Фотий, патриарси на Константинопол, и от великия Теодор Студит срещу иконоборците. – *Forum Theologicum Sardicense*, n.2/2020, an. XXV, с. 41–52.

¹² Проект „Християнската апология срещу дуализма на източните християнски ереси в „Догматичното всеоръжие“ от Евтимий Зигавин“ към програмата European Union-NextGenerationEU, по SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01 и проект. „Богомилството в историята и в наши дни“ по договор с ФНИ № КП-06-Н80/8 от 08.12.2023.

¹³ Първото му издание е в сборника „Неоплатонизъм и християнство, Част I. Гръцката традиция III–VI в.“, „ЛИК“, С., 2002, 215–217.

¹⁴ За първи път публикуван в *Архив за средновековна философия и култура*, Свитък IV, София: „ЛИК“, 1997, с. 115–120.

¹⁵ „Неоплатонизъм и християнство. Гръцката традиция III–VI в.“, София: „ЛИК“, 2002, с. 175–177.

¹⁶ Св. Фотий, патриарх Константинополски, Из „Библиотека“. – *Неоплатонизъм и християнство II. Византийската традиция*, София: „ЛИК“, 2004, с. 181–182.

Житие на св. Константин Велики¹

¹ Първата публикация на текста е в сборника „От толерантност към признаване. Сборник текстове по случай 1700-годишнината от Медиоланския едикт (313 г.)“, УИ „Св. Климент Охридски“, С., 2015, с. 88–95.

Предговор

Измежду всички познати жития на св. Константин Велики най-късно на науката става известно съдържанието се в патмоския ръкопис № 179. Този ръкопис за първи път е описан през 1890 г. от Ioannes Sakkelion². В него на 22 ръкописни листа (4^r-25^r) се намира жизнеописание, което в продължение на много векове остава неизвестно и дори днес не е достатъчно изучено. Първото му издание е осъществено от François Halkin едва през средата на 20 в.³ Ако обаче ръкописът се датира от края на 11 – нач. на 12 в., атрибуция на текста на житието, както и точната му датировка засега не са възможни. Според наблюденията на издателя по отношение на своите исторически и литературни източници текстът показва зависимост от „Видението на Константин“⁴, от анонимното съчинение „Откриването на кръста“⁵ и от едноименното съчинение на Александър монах „Слово за откриването на честния и животворящ кръст“ (6 в.?)⁶. Налице са данни за зависимост и от едно недостигнало до нас житие на св. Константин от 5 в.⁷, отразено в източната агиографска традиция, но не в интересуващите ни части от текста. В бележките към превода ще отбележим някои характерни паралели с изброените текстове.

Основната идея, която се прокарва в житието, е, че римското общество към времето на тетрархията е съзряло за християнството. Основна пречка за приемането му като официална религия са неговите управници⁸. Самият Кон-

² Σακκήλιον, Ι. Πατμιακή βιβλιοθήκη, ἤτοι ἀναγραφὴ τῶν ... χειρογράφων τεύχων, Ἀθήνησιν, 1890, 99–101.

³ Une nouvelle vie de Constantin dans un Légendier du Patmos. – *Analecta Bollandiana*, t. LXXVII (1959), 63–107.

⁴ *EHG* 396–397c.

⁵ *EHG* 412.

⁶ *EHG* 410–410c, PG t. 87, 4016a – 4076a.

⁷ Вж. Halkin, F. *Une nouvelle vie...*, 72.

⁸ На това не противоречи съдържанието на първия закон на св. Константин, предвиждащ наказание за онези, които упорстват в идолопоклонството. Те са изключение и неговото законодателство води до настъпването на *радост за всички хора и дълбок мир в цялата управляваната от него земя*, а народите съкрушават своите отечествени богове със собствените си ръце (7,27 sqq.).

стантин прави изключение сред тях по Божия благодат, като Господ с чудеса го насочва към вярата. Когато получава първото кръстно знамение през 310 г., на петата година от своето управление, той още нищо не знае за християните и техния Бог и едва тогава се изпълва с вяра (4,10-18). Съпротивата на другите римски управници срещу християнството се обяснява с техните лични качества като суета, извратеност, злоба и идолопоклонство. Така Диоклециан и Еркулий Максимиан мистифицират обстоятелствата на своята смърт от завист към християните (1,15-24), а наследилите ги Галерий и Максенций *били диви зверове, обладани от всевъзможни пороци* (1,27-30). Поведението на последните двама се характеризира също като *необуздало и разюздало* (5,2-9). Те са *удържливи от бесове* (5,30; 6,4 sq.) и са *подконтролни на всевъзможни пророци, гадатели и магьосници* (6,20-21). В последователността, в която св. Константин отстранява другите управници на империята, се разгръщат и неговите реформаторски дела. Така след победата над Максенций той заповядал *останките на светите мъченици и изповедници да бъдат помазани с почести и да бъдат положени в паметни и чисти места, а намиращите се в изгнание и в мините да бъдат отзовани с почести* (5,41-45). След победата над Галерий християнските дела бележат възход, а кръстът започва да се почита сред всички народи (6,30-33). Пълна свобода реформаторското дело на св. Константин получава след отстраняването на Лициний, което му развързва ръцете за законодателно утвърждаване на християнството (7,19-36). Очевидно в тази схема не се вписват делата на Галерий от последните месеци на живота му и житието не съдържа дори най-далечно указание за *Декрета за толерантността*, подготвен в Сердика през април 311 г. За сметка на това с особено ярки краски се разказва за ужасната му смърт (6,25-30). Независимо от тази историческа неточност житието съдържа важни свидетелства за промяната на обществените нагласи към християнството и за реформаторското дело на св. Константин Велики.

Тук предлагаме за първи път превод на български на онези части от житието, в които се засвидетелства обръщането на Константин към вярата и неговите конкретни дела за приемането на християнството като официално вероизповедание на империята.

Извадка от житието, 1,9–30

След като разделили царството, било решено самият Диоклециан да царува в Рим, Галерий Максимиан да поеме властта на Изток, а Еркулий Максимиан да господства над европейските острови и заливите в Тесалия. При тях безчислено множество хора, броят на които един Бог знае, се увенчали с мъченическия

венец. След това нечестивите Диоклециан и Еркулий Максимиан, сякаш вече преситени от пострадалите за Христа и водени от безумието на надменността, но също разтапяни от завист към приемниците на вечните блага, за които правилно чули от много свети мъже, че сподобяват мъчениците, изоставяйки по знамение двора, потърсили безискусен и лишен от излишество живот, като с това нещастниците се стремели, понеже вече са достигнали старост и скоро ще умрат, щом смъртта им настъпи незабелязано, да бъдат обоготворени и обезсмъртени от своите близки, които ще ги провъзгласят по този начин пред всички. След като с тази цел двамата се оттеглили от царуването⁹, вместо тях за цар на Рим и Тесалия се възкачил Максенций¹⁰, а Галерий, както вече казахме, пребивавал в източните части [на империята]. Двамата били диви зверове, обладани от всевъзможни пороци, като особено неудържимо било неистовството им срещу христиияните...

4. *За царуването на Константин*¹¹. На петата година¹² от неговото управление през месец януари на река Дунав се стекло голямо множество варвари, които искали да опустошат и земята на Бретоните. Обаче цар Константин свикал цялата си войска и се притекъл на споменатата река, възпирайки навлизането на противника. След като много дни подсигурувал и удържал този брод, виждайки да се стича все повече и повече народ и че числото му прехвърля всякакви граници, той изпаднал в голямо безпокойство. Обаче докато се колебаел дали да започне сражението, отчетливо видял свещено сияние в нощта, идещо свише от кръст, на който имало надпис от звезди: „С него победи!“. Внимателно търсейки от какъв бог е този знак, той свикал първенците на народа и понеже научил от някой от Назореите (така са се наричали тогавашните христиияни), че това е знакът на Христос, на който е бил разпънат за спасението на хората, той повярвал с цялата си душа в Бога, направил своя меч във формата на явилия му се знак и заповядал да бъде изнесен напред в сражението. Когато сутринта схватката започнала, повечето варвари били унищожени – едни загинали в реката, а други били надвити и взети в плен, и от тях малцина са могли да достигнат до своите страни и да разкажат за пълния си разгром. След това голямо и бляскаво сражение с велика радост и сподобени

⁹ През 305 г. пр. Хр.

¹⁰ Всъщност Максенций става цезар една година по-късно – на 28.12.306, а император през 307 / 308 г.

¹¹ Константин става цезар на Западната Римска империя след смъртта на Констанций Хлор на 25.07.306 г.

¹² Това е по-правдоподобно, отколкото във „Видението на Константин“, където се казва, че това станало на седмата година. Всъщност това е първото от веригата събития, които ще доведат до обръщането на Константин.

от Бога трофеи те се върнали към присъщите си дела. Оттогава, имайки Бог за съюзник и воден от Божия кръст, с помощта на който били покорени северните и западните народи до самия Океан, той установил мир и покой в цялата управлявана от него земя¹³.

5. *За войната срещу Максенций*¹⁴. Максенций, който по това време управлявал Рим и се оказал по-лош от всички преди него в този град, подложил местните хора и най-вече християните на големи изпитания и мъчения, като ги убивал, изселвал и пращал в мините, отличавайки се също с разюздаността на Галерий¹⁵. Обаче обитателите на Рим, които не могли да търпят повече това, изпратили посолство до премирния Константин, молейки да не оставя без внимание как майката на градовете е доведена до последна гибел от жестокия тиранин. Той на свой ред изпитал съчувствие към тях и замислил да ги освободи от злината на този безмилостен тиран, но се боял от неговите вълшебничества, магьосничества, както и от разчленяването на младенци, ставащо при него заради предсказанията.

За явилия му се стълбообразен кръст. Докато пребивавал в дълбока загриженост, отново му се явил по обед в някакъв лагер, където бил заедно с войската, кръст във формата на колона, изграден от светлина, на който било написано: „Константине, победи с мен!“ Обзет от страх, царят попитал обкръжаващите го дали също са видели нещо подобно, и те потвърдили, че са имали същото видение. Като укрепнал духом и се изпълнил с готовност, през онази нощ отново му се явил Господ с думите: „Възвести явения ти знак и ще победиш всичките си врагове, но и на моята майка Богородицата Мария да построиш град, където изгрива слънцето – на място, което аз ще ти покажа“¹⁶. Събуждайки се изпълнен с вяра, той прави кръст от чисто злато и заповядва кръстът, който се съхранява в царския дворец и до днес, да върви пред него в битката.

А нечестивият тиранин Максенций, изпълнен с дързост от вълшебничества и бесове, с помощта на много кораби изградил мост над течащата край Рим река и настъпил за война срещу Константин. Когато започнало сражението, със силата на кръста били разбити редиците на враговете и мнозина от тях паднали

¹³ Срв. Александър монах... , PG t. 87, 4053b.

¹⁴ Съдържанието на тази пета глава показва близка връзка с хрониката на Георги монах, PG t. 110, 585b-589b, но непосредствен източник за житието в тази и следващите глави е Александър монах. Вж. Halkin, F. *Une nouvelle vie...*, 81.

¹⁵ Вж. пак там, 4053ab.

¹⁶ Повелята да основе града на Богородица – Константинопол, не присъства на това място у Александър монах, но е налице в Σύνοψις χρονική (Sathas, C. Μεσαιωνική βιβλιοθήκη, t. 7 (1894), 42,12.) Среща се също у псевдо-Симеон. Вж. Halkin, F. *Une nouvelle vie...*, 72, 79.

мъртви. Тиранът наред с останалото множество се втурнал в бягство към града, но когато стъпил на моста, от Божията сила мостът бил незабавно разкъсан и ги пратил до един на речното дъно.

Начало на царуването на Константин в Рим. Като наизлезли с велика радост и венци, гражданите на Рим приели победотворния кръст и богоувенчания Константин. Тогава христолюбивият цар незабавно заповядал останките на светите мъченици и изповедници да бъдат помазани с почести и да бъдат положени в паметни и чисти места, а намиращите се в изгнание и в мините да бъдат отзовани с почести. Всички отбелязвали седем дни празника на победата, като възпявали и славели Бога, а също се покланяли на честния и почитан кръст Господен и величаели благочестивия цар Константин. Това било на седмата година от неговото царуване¹⁷. Който иска да научи с точност нещата, които са станали след това, ако се насочи към живота на нашия свети отец Силвестър, папа Римски, живял по онова време, от когото [Константин] бил удостоен със свето кръщение, ще намери там повече подробности. Ние обаче заради пространността на словото ще ги отменим.

б. Като научил за всичко това, Галерий Максимиан, властващият, както по-рано се каза, на Изток, се променил и малко отстъпил от своето неистовство и заплахи срещу християните, обаче [после] набрал смелост заради множеството бесове и заклинания и също се въоръжил за война срещу великия Константин. А благочестивият цар Константин, подсилен от непобедимата мощ на кръста, се устремил срещу него, повеждайки със себе си и Лициний, който след победата във войната станал мъж на сестра му и получил достатъчна част от царството, като му се поставило изискване и той приел, че повече никога няма да замисли нещо лошо срещу християните. Но за това по-късно.

Като настанало сражението и се явил честният кръст, войската на тиранина не издържала на натиска и се обърнала в бягство. Мнозина били съсечени, а останалите напуснали битката и се ввели в редиците на самовластника Константин. Пренеблагочестивият цар Максимиан, захвърляйки царските знаци, за да не бъде разпознат, сякаш е един от войската, бродейки от село в село с малцина от неговите съмишленици, достигнал до своите земи гол. Свиквайки жреците на лъжеименните си богове, а също пророците, гадателите и прославилите се с магия, които по-рано обичал и почитал, той незабавно ги посякъл като лъжци, измамници и злоумишленици срещу неговото царство. Но понеже било неизбежно и той да попадне в ръцете на автократора – от това бил застрашен още по време на битката – той бил обзет и погубен от Божия гняв.

¹⁷ Т.е. през 312 г.

От дълбините на чреслата и членовете му се разгорял огън, който му причинил непоносими страдания – очите му изсочили под напора на изгарящата сила, а плътта се отделила от костите. В това състояние пренеблагочестивият зле отдал душата си.

След като по такъв начин тираните били отстранени, светът заживял в незастрашен и дълбок мир, християнските дела във всеки †¹⁸ получили голяма висота и при всички народи започнал да се почита Христовият кръст.

7. *За царуването на Лициний*. Понеже по това време Лициний, както вече се каза, завладал властта във Витиния, но не бил в състояние да изтърпи всеобщото благополучие и забравил за съглашението, той наложил много непоносими наказания на християните. И това обаче не останало скрито за благочестивия цар, поради което той най-напред го вразумявал и увещавал с писма, а след това преминал към застрашителни призови. И понеже го намерил неумолим, царят настъпил и вдигнал война срещу него, но след като го надвил, му съхранил живота и го пратил в изгнание в солунските земи. Това обаче било, както се казва в поговорката, *все едно да избелиш етион*¹⁹. Осъден да живее в Солун, макар и на свобода, Лициний не можел да мирува, а наел племена и се въоръжил срещу благочестивия цар, като на цената на даваните им пари нещастникът купил собствената си смърт. Понеже царят бил известен за това, той веднага изпратил хора и му отрязал главата. Доколкото това се получило с привидна незамесеност [от негова страна], нещата станали с пределна безметежност. В този момент епископ на Елия бил Макарий – мъж, провеждащ всяка добродетел и особено доказал се по отношение на Бога, който наследил Ермон²⁰.

Така великият Константин, който [вече] се радвал на пълна свобода да движи делата по свое разбиране, пренесъл всичките си грижи към божествените неща. Той ревностно възстановил божиите храмове, обогатявайки ги въз основа на държавния закон с блага, [поемане на] разходите и всячески ценности. Тези пък на елините разорил напълно и заменил техните процесии със свещени храмове на християните. Първият закон, който написал, бил да се отдадат идолските храмове на осветените от Христа, а все още почитащите идолите се подлагат на най-главното наказание. Той обаче издал и втори закон, според който само християните могат да заемат военна служба и да упра-

¹⁸ Тук в ръкописа има шест или седем изтрити букви. Вж. Halkin, F. *Une nouvelle vie...*, 82 n. 4.

¹⁹ Те това е също такова напразно усилие, както с миене да направиш от чернокожия бял. Вж. Luc. Ind.28, Zen. 1.46, Diogenian.1.45.

²⁰ Споменаването му тук се обяснява със зависимост от анонимното съчинение „Книга за откриването на кръста“. Вж. Halkin, F. *Une nouvelle vie...*, 71.

вляват народите и войските. Към тези закони добавил и трети: двете седмици около празника Пасха – тази преди празника и тази след него – да бъдат неработни.

След като всичко станало така, настанала радост за всички хора и дълбок мир в цялата управлявана от него земя, така че всички народи един по един стигнали до вярата, приели кръщението и съкрушили своите отечествени богове със собствените си ръце²¹.

²¹ Сrv. Александър монах... , PG t. 87, 4060a.